

MUHAMMED ŞÂKİR

Muhammed Şâkir ve Mahmûd Muhammed Şâkir Mısır'ın önde gelen edip ve âlimlerindedir.

Muhammed Şâkir, 1920'li yıllarda Kur'an-ı Kerim'in tercümesi hususunda ta-kındığı katı tutumla gündeme gelmiştir. İngiliz asıllı mühtedi Marmaduke Muhammed Pickthall'ın Kur'an'ı İngilizce'ye çevirme projesi hakkında Ezher ulemâsının fikrinin alınması dolayısıyla meydana gelen tartışmalar sırasında kaleme aldığı çeşitli makaleleri *el-Ķavlü'l-faşl fi tercemeti'l-Ķur'âni'l-Kerim ile'l-luġâti'l-a'cemiyye* adıyla kitap haline getirmiştir. Muhammed Şâkir bu eserinde tercüme için birçok şart öne sürmüştü ve neticede bunların Kur'an-ı Kerim için yerine getirilemeyeceğini, bu sebeple Kur'an'ın başka dillere tercümesinin mümkün olmadığını söylemiştir.

Eserleri. 1. *el-İzâh li-metni'l-İsâgüci* (İskenderiye 1325/1907). 2. *ed-Dürüsü'l-evveliyye* (İskenderiye 1326). Ezher'de okutulmak üzere hazırlanan ve akaid, siyer, ahlâk konularını içine alan bir ders kitabıdır. 3. *Hulâşatü'l-ımlâ'* (Kahire 1913). 4. *eş-Şerhu't-tafşilî li-müzekkereti'l-ittifâki'l-İngilizî el-Mısrî* (Kahire 1339). Muhammed Şâkir *el-Ehrâm* ve *Muktetaf* gibi gazete ve dergilerde birçok makale yazmıştır. 5. *Mine'l-Himâye ile's-siyâde: Fe'l-Kelimetü'l-ân li-Mısr* (Kahire 1922). 6. *el-Ķavlü'l-faşl fi tercemeti'l-Ķur'âni'l-Kerim ile'l-luġâti'l-a'cemiyye* (Kahire 1343). Eserin bir bölümü, T. W. Arnold tarafından "On the Translation of the Koran into Foreign Languages" başlığıyla İngilizce'ye tercüme edilmiştir (MW, XVI [1926], s. 161-165).

BİBLİYOGRAFYA :

Serkis, *Mu'cem*, II, 1664; Zirikli, *el-A'lâm*, VII, 27; Yüsun Es'ad Dâgir, *Meşâdirü'd-dirâsâti'l-Arabiyye*, Beyrut 1983, II, 452-453; *Dirâsât 'Arabiyye ve İslâmiyye: Mühdât ilâ edibi'l-Arabiyyeti'l-kebir Ebi Fihri Mahmûd Muhammed Şâkir bi-münâsebeti bulûġihi's-seb'in* (haz. Eymen Fuâd Seyyid v.dğr.), Kahire 1403/1982, s. 14; M. Muhammed Hüseyin, *İtticâhâtü'l-uataniyye fi'l-edebi'l-mu'âsir*, Beyrut 1984, II, 46; M. Abdülmün'im Hafâci, *el-Ezher fi elf'am*, Beyrut-Kahire 1408/1988, II, 42-43; Ömer Hasan el-Kayyâm, *Mahmûd Muhammed Şâkir: er-Racûl ve'l-menhec*, Amman 1417/1997, s. 19-26; Zekî M. Mücâhid, *el-A'lâmü's-Şarkıyye*, Kahire 1369/1950, II, 165-167; M. Abdülġanî Hasan, *A'lâm mine's-şark ve'l-garb*, [baskı yeri ve tarihi yok] (Dârü'l-fikri'l-Arabî), s. 113-126; a.mlf., "Muhammed Şâkir: 1866-1939", *el-Kitâb*, II/9, Kahire 1946, s. 423-432; Ahmed M. Şâkir, "Muhammed Şâkir", *el-Muktetaf*, sy. 95, Kahire 1939, s. 300.

HİLAL GÖRGÜN

MUHAMMED ŞÂKİR, Hanbelizâde

(محمد شاکر الحنبلی)

(1876-1958)

Suriyeli hukukçu ve devlet adamı.

1293'te (1876) Şam'da doğdu. Suriye vilâyetine bağlı Selimiye kazası hâkimlerinden Muhammed Râġib Efendi'nin öğrencisidir. Şam Rüşdiyesi'ni bitirdikten sonra İstanbul'da Mekteb-i Mülkiyye'nin idâdî kısmına girdi ve Ağustos 1898'de bu mektebin yüksek kısmından mezun oldu. Buradaki hocaları arasında Mehmed Zihni Efendi de vardı. Eylül 1898'de Suriye vilâyeti maiyet memurluğu ile göreve başladı; ardından Şam İdâdîsi ekonomi öğretmenliği ve Suriye vilâyeti Meclis-i İdâre-i Vilâyet sorgu hâkimliğinde bulundu. 1902-1912 yıllarında Zebdâni, Harran, Bîlân, Birecik, Aclûn ve Kuneyıra kazalarında kaymakamlık yaptı. Mayıs 1912'de açığa alınınca İstanbul'a geldi ve âyan üyesi Abdülhamîd ez-Zehrâvî ile birlikte *el-Haġâre* ve *el-Ķalem* gazetelerini çıkardı, *el-Âşime* gazetesine editör oldu Eylül 1914'te Galatasaray Mekteb-i Sultânîsi Arapça öğretmenliğine tayin edildi. Aralık 1914'te Evkâf-ı Hümâyün Nezâreti bünyesindeki Müessesât-ı İlmiyye Şubesi müdürlüğüne getirildi. Kasım 1915'te Akkâ mutasarrıflığına gönderildi. Eylül 1916'da nakledildiği Hama mutasarrıflığından Aralık 1916'da azledildi. Bir süre Şam'da avukatlık yaptı. Mayıs 1918'de Suriye vilâyeti istatistik komisyonu reisi oldu. Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra Suriye'nin bağımsızlığının ilân edilmesi üzerine Aralık 1918'de Şam'da Emîr Faysal'ın başkanlığında kurulan hükümet döneminde posta idaresi genel müdürlüğüne, Eylül 1919'da Dâhiliye Vezâreti Teftiş Heyeti başkanlığına, Aralık 1919'da Şam merkez mutasarrıflığına tayin edildi. Nisan 1920'de Şam'da kurulan Hukuk Fakültesi'nde hukuk dersleri verdi. Aynı fakültede Eylül 1922'den itibaren arazi ve vakıf hukuku dersleri okuttu. Nisan 1924'te Suriye Millet Meclisi'ne Şam milletvekili olarak girdi ve meclis ikinci başkanlığına seçildi. 1926'da Marif, 1930'da Adliye vezirliğine getirildi. Temmuz 1936'da emekliye ayrılan Muhammed Şâkir 21 Temmuz 1958 tarihinde Şam'da vefat etti.

Eserleri. 1. *Uşûlü'l-fıkhî'l-İslâmî* (1368/1948, baskı yeri yok |Matbaatü'l-câ-

miati's-Sûriyye|; Mekke 1423/2002). Kitapta konuların açıklanması sırasında örnek-lere de yer verilmiş, *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye* ve medenî hukuk alanındaki bazı kanunlara atıfta bulunulmuştur. Genellikle Hanefî âlimlerinin görüşleri esas alınmakla birlikte zaman zaman diğer mezheplere de yer verilmiştir. 2. *Temrinli ve İ'rablı Lisân-ı Arabî: Sarf Kısmı* (İstanbul 1329). 3. *Temrinli ve İ'rablı Lisân-ı Arabî: Nahiv Kısmı* (İstanbul 1329). 4. *Te'lhîşü't-târîhi'l-'Osmânî el-muşavver* (Dimaşk 1331). 5. *Mücezz fi ahkâmîl-evkâf* (Dimaşk 1929). Ayrıca *Ahkâmü'l-evkâf*, *el-Hukûku'l-esâsiyye*, *el-Hukûku'l-idâriyye*, *Ahkâmü'l-arâzî (ve'l-emvâlî'l-menġûle)* adlı eserleri de bulunan Muhammed Şâkir ceza kanunu ile (*Ķânünü'l-cezâ'i'l-cedîd*, İstanbul 1328) hukuk muhâkemeleri usulü kanununu (*Ķânünü usûli muhâkemâti'l-hukûkiyye*, İstanbul 1328) Türkçe'den Arapça'ya tercüme etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed Şâkir el-Hanbelî, *Uşûlü'l-fıkhî'l-İslâmî*, Mekke 1423/2002, s. 9, 12-13, 16-17; Serkis, *Mu'cem*, I, 1093; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, XIII, 392; Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, Ankara 1968-69, III, 765-766; Özege, *Katalog*, III, 1070; Zirikli, *el-A'lâm* (Fethullah), VI, 157; Abdülkâdir Ayyaş, *Mu'cemü'l-mü'ellifine's-Sûriyyin fi'l-ġarni'l-işrin*, Dimaşk 1405/1985, s. 154-155; M. Abdülatif Sâlih el-Ferfür, *A'lâmü Dimaşk*, Dimaşk 1408/1987, s. 276-277; M. Cemil eş-Şattî, *A'yânü Dimaşk*, Dimaşk 1414/1994, s. 362-363; Ahmet Turan Arslan, *Son Devir Osmanlı Âlimlerinden Mehmed Zihni Efendi*, İstanbul 1999, s. 80; el-Maġribî, "Hukûku'l-idâre te'lifün 'Arabiyyün fihâ", *MMİADm.*, I/8 (1339/1921), s. 252-254.

M. KÂMİL YAŞAROĞLU

MUHAMMED eş-ŞATTÎ

(bk. ŞATTÎ, Muhammed b. Hasan).

MUHAMMED b. ŞEBİB

(محمد بن شبيب)

Ebü Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Şebib el-Basrî (III./IX. yüzyıl [?])

Basra ekolüne bağlı Mu'tezile âlimi.

Hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur. Dedesine veya babasına nisbetle İbn Şebib diye tanınır. İbnü'l-Murtazâ, onun Nazzâm'ın öğrencilerinden olduğunu ve Mu'tezile'nin yedinci tabakasından yer al-

dığını belirtir. Abdülkâhir el-Bağdâdî'nin kaydettiği Basrî nisbesinden Basralı olduğu anlaşılmaktadır. Mu'tezile ekolüne bağlı olarak yetişmesine rağmen ırcâ konusunda mezhebine muhalefet ettiğinden Mu'tezile âlimlerince eleştirilmiş ve Mürcie'nin Mu'tezile'ye temayül gösteren bir grubu içinde bulunduğu ileri sürülmüştür. Çeşitli öğrenciler yetiştirmiştir. Eserleri zamanımıza ulaşmadığından görüşleri hakkında daha çok Mâtürîdî'nin *Kitâbü't-Tevhîd*'inde, kısmen mezhepler ve makâlâta dair kitaplarda bilgi bulunmaktadır. Bu bilgileri şöylece özetlemek mümkündür:

Kâinat ve onu oluşturan cisimler hâdisidir. Çünkü cisimler ya hareket veya sükûn halinde bulunur. Bunların ikisi de sonradan meydana gelen şeylerdir. Biri ötekinden önce vuku bulduğuna göre cisim her ikisine de ayrı ayrı mekân teşkil eder. Şu halde sükûn ile hareketin birinde mutlaka bir sonradan meydana geliş vardır ve bu husus duyularla sabittir. İbn Şebîb, hareketin cisim olduğu yolundaki iddiayı reddederek şöyle bir istidlâlde bulunur: Birinci mekânda başka bir tanesinin bulunması söz konusu olmadan bir cisim bulunsun. Diğer bir cismin aynı mekâna gelmesi halinde ilk cisme ikinci bir mekâna intikal etmesi için yeni bir hareket gerekir. Buna göre hareket cisimden başka bir şey olur. İkinci hareketin aynı mekâna gelmesi söz konusu edilirse hareketler cisim olarak düşünüldüğünden nihayetsiz şekilde cisimlerin tedâhülû gerekir. Eğer bu mümkünse dünyanın bir yumurtaya sığması da mümkün olur (*Mâtürîdî*, s. 211-212).

Cisimdeki sükûn halinin cisimden başka bir mâna olduğuna da şöyle bir delil getirir: "O falan evdedir." Eğer ortada evden ve cisimden başka sükûn diye bir şey olmasaydı söz konusu evden başka hiçbir şeyin bulunmaması gerekirdi. Ayrıca ev mevcut olduğu halde orada bulunmakla nitelendirilmemiş de olabilir. İbn Şebîb'e göre hareket ve sükûn ezeli olamaz. Çünkü her bir sükûn için kıdem halinin teşekkülû ancak alternatif olan hareketin mevcudiyetiyle mümkündür. Halbuki bu alternatif hareketin mevcudiyeti de aynı şarta bağlıdır. Bu durumda hem sükûn hem hareketin var olması imkânsız hale gelir (*a.g.e.*, s. 213-214). İbn Şebîb'in arazlar hakkında ileri sürdüğü görüşler birçok Mu'tezile âliminin benimseydiği bekâ olmadan ibkânın gerçekleşebileceği tarzındaki tezi geçersiz kılar. "Cismin yok olması onda fenâ arazının yara-

tılmasıyla gerçekleşir" demek suretiyle İbn Şebîb, Ebû Ali el-Cübbâi ve oğlu Ebû Hâşim'den ayrılır.

İbn Şebîb, maddenin aslını teşkil eden heyûlâ ile kuvvet hakkında Aristo'nun görüşlerini, ayrıca hıristiyanlara ait inançları nakledip eleştirmiş, Mâtürîdî de ondan yararlanıp Aristo'nun tabiat felsefesine ilişkin görüşlerini reddetmiştir. Onun heyûlâ ile ilgili olarak Aristo'ya yönelttiği tenkitler şöyledir: Heyûlâ arazların türemesinden önce, söz gelimi, uzun olmadığı gibi arazlar da uzun değildir. Bu durumda arazların oluşmasıyla heyûlâ da araz da nasıl uzun olabilmıştır? Şayet böyle bir şey mümkünse alternatiflerden soyutlanmış olanla olmayana eşit tutmak mümkün olur ve böylece kendi başına bir soyutlanma (hulûv) meydana gelir (*a.g.e.*, s. 228-229).

Tabiatçıların yanı sıra münecimlerle de bazı tartışmalar yapan İbn Şebîb şöyle der: Yaratıcıya ait fiillerin kusursuz ve düzenli biçimde gerçekleşmesinin sebebi O'nun sahip olduğu ilim ve kudrettir. Eğer bu sıfatları olmasaydı sözü edilen hususlar gerçekleşmezdi. Zira daha önce yürürlüğe konulan bir düzen sayesinde tabiat âhengini almış ve ilâhî fiiller gerçekleşmiştir. Yıldızların durumu da buna benzer. Tabiatın yönetimi münecimlerin söylediği gibi yıldızların tesirine bağlı ise bu da yıldızların ilim ve kudret sahibi bir varlık tarafından bu konumda düzenlenmesiyle olur. Bu düzenleme doğrudan doğruya yıldızlara ait olsaydı sürekli seyir ve hareket halinde olmak suretiyle kendilerini yorup sıkıntıya sokmaya ihtiyaç kalmazdı. Zira duyular âlemindeki canlıların durumu bu şekildedir (*a.g.e.*, s. 222-223).

İbn Şebîb kâinatın ezeli olduğunu iddia eden dehrîyeyi de eleştirmiş ve âlemin yaratılmışlığını kanıtlamaya çalışmıştır. Âlemin yaratılmış olduğunu gösteren delillerden biri nesnelere ağırlık-hafiflik, sıcaklık-soğukluk, sertlik-yumuşaklık gibi özelliklere sahip bulunmasıdır. Bir şeyin sonsuza kadar bir önceki şey sayesinde vücut bulmasının imkânsızlığı açıktır. Ona göre zıt olan şeylerin tabii özelliklerinden biri de birbirine uyum sağlamamalarıdır, bunun da sonu birbirinden uzaklaşmaktır. Bu, zıt nesnelere ait tabiatlarının gereğidir. Onların bu yapısal konumlarından ayrılması mümkün ise soğuk olan cismin sıcak, sıcak olanın da soğuk olması mümkün olur. Bu imkân dahilinde ise yapısal özellikleri olan bekâ durumundan çıkıp fâni olmaları da müm-

kün olur. Bu imkânsız olduğuna göre zıtları bir araya getiren yüce bir yaratıcı bulunmalıdır (*a.g.e.*, s. 214).

Kaynaklarda İbn Şebîb'e nisbet edilen diğer bazı görüşler de şöyledir: Allah'ın zulmetme gücü bulunmakla birlikte bu eksiklik ifade ettiğinden yaratıklarına zulmetmez. İman Allah'ın varlığına ve birliğine, peygamberlerine ve ümmetin dinin temeli olarak kabul ettiği beş esasa inanıp hepsini ikrar etmekten ibaretir. Mümin âciz olduğunu bilerek ilâhî buyruklara teslim olmalıdır. Aksi bir davranış şeytan örneğinde olduğu gibi imanı ortadan kaldırır. Bununla birlikte sırf büyük günah işlemek kişiyi imandan çıkarmaz, sadece fâsık olmasına sebep olur (*Şehristânî*, I, 59). Büyük günah işleyen kişi tövbe etmeden ölse bile bağışlanması mümkündür. Allah böylelerini bağışlayınca O'nun küçük günah işleyenleri de bağışlaması gerekir. Bunun gibi Allah'ın aynı iyi amele aynı mükâfatı vermesi icap eder. Allah'ın günahkâr kimseleri cehennemde ebedî olarak cezalandırabileceği gibi affetmesi de mümkündür. Kâfir olanları ise ebediyen cehenneme cezalandıracaktır. Kur'an'ın bazı âyetleri (muhkemât) açık anlamıdır. Geçmiş peygamberlerle kavimlerine ilişkin âyetler böyledir. Bunların dışında kalan âyetler (müteşâbihât) ancak uzun tefekkür ve araştırmalardan sonra anlaşılabilir (*Tritton*, s. 128).

Kaynaklarda ve özellikle Mâtürîdî'nin *Kitâbü't-Tevhîd*'inde yer alan sınırlı bilgilerden anlaşıldığına göre İbn Şebîb, kendi çağında İslâm'a muhalif olan çeşitli dinî ve felsefî görüşleri eleştirmiş, iman, ma'dûm ve Allah'ın fiilleri gibi konularda Mu'tezile'den farklı görüşlere sahip bulunmuş, Süfestâiyye ve Dehrîyye gibi çevrelerden İslâm'a yapılan itirazlara cevap vermeye çalışmış erken devir kelâm âlimlerinden biridir. Mâtürîdî ondan nakiller yaparken Kâ'bî kadar kendisini eleştirmişti.

BİBLİYOGRAFYA :

Hayyât. *el-İntişâr*, s. 93, 138-139; Eş'arî, *Ma-kâlât* (Ritter), s. 134, 136, 137-138, 143, 146-147, 149, 201, 354, 359, 367, 373; Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd* (nşr. Bekir Topaloğlu – Muhammed Aruçi), Ankara 1423/2003, s. 149-151, 153-156, 190-198, 210, 211-214, 222-223, 228-229; Ebû'l-Kâsim el-Belhî, *Zikrû'l-Mu'tezile* (Kâdî Abdülcebbar, *Fazlû'l-i'tizâl ve Tabakâtü'l-Mu'tezile* [nşr. Fuâd Seyyid] içinde), Tunus 1393/1974, s. 74; Kâdî Abdülcebbar, *Fazlû'l-i'tizâl ve Tabakâtü'l-Mu'tezile* (nşr. Fuâd Seyyid), Tunus 1393/1974, s. 279; a.mlf., *el-Muğnî*, XVII, 35, 54, 55; Bağdâdî, *el-Farq* (Kevserî), s. 20, 69, 122, 124, 125; a.mlf., *Uşûlü'd-dîn*, Beyrut 1401/1981, s. 87, 231, 242; İbn Hazm, *el-*

MUHAMMED b. ŞEBÎB

Faşl (Umeyre), III, 34, 223; IV, 80; Neseîfî, *Tebşiratü'l-edille* (Salamé), I, 547; II, 553; Şehristânî, *el-Milel* (Vekîl), I, 59, 139, 142, 145; İbn Teymiyye, *Mecmû'ü fetâvâ*, VII, 546-547; İbnü'l-Murtazâ, *Tabakâtü'l-Mu'tezile*, s. 71; a.mlf., *el-Münye ve'l-emel* (nşr. T. W. Arnold), Haydarâbâd 1316, s. 40; A. S. Tritton, *İslâm Kelâmı* (trc. Mehmet Dağ), Ankara 1983, s. 127-128; Saîd Murâd, *Medresetü'l-Başra el-İ'tizâliyye*, Kahire 1992, s. 219; J. M. Pessagno, "The Reconstruction of the Thought of Muhammad Ibn Shabîb", *JAOS*, CIV/3 (1984), s. 445-453.

ADİL BEBEK

MUHAMMED ŞEFÎ

(محمد شفيع)

(1883-1963)

Pakistanlı kültür ve edebiyat tarihçisi.

6 Ağustos 1883 tarihinde Lahor'a bağlı Kasûr kasabasında doğdu. İlimle uğraşan bir aileye mensup olup babasının adı Hâfiz Vehhâbüddin'dir. Klasik medrese öğrenimi gördükten sonra Pencap Üniversitesi'nde İngilizce (1905) ve Arapça (1913) üzerine yüksek lisans yaptı. 1906-1915 yıllarında Pencap eyaleti eğitim idaresinde çalıştı, bu arada Pencap Üniversitesi'ne Arapça araştırma görevlisi olarak devam etti (1913-1916). 1915-1919 yılları arasında İngiltere'ye gitti ve Cambridge Üniversitesi'nde Doğu dilleri alanında lisans ve lisans üstü öğrenimi gördü. Burada Edward Granville Browne'den Farsça ve Çağatay Türkçesi, Anthony Ashley Bevan'dan Arapça, Almanca ve İbrânîce, Reynold A. Nicholson'dan mistisizm ve Norman McLean'dan İbrânîce ve Süryânîce okudu. Cambridge Pembroke College'da araştırmacı olarak bulunduğu sırada Urdu dili ve edebiyatı dersleri verdi. 1919'da Hindistan'a dönünce Pencap Üniversitesi'nde Arapça hocalığına tayin edildi. 1942 yılına kadar devam eden bu görevi süresince Pencap Üniversitesi'ne bağlı Oriental College'da müdür yardımcılığı (1921-1936) ve müdürlük (1936-1942) yaptı. 1925'te *Oriental College Magazine* dergisini yayımlamaya başladı ve 1942 yılına kadar derginin editörlüğünü üstlendi. Arabic and Persian Society of the Punjab University (Encümen-i Arabî vü Fârisî Dânişgâh-ı Pencâb) adlı cemiyeti kurdu ve buranın süreli yayını olan *Damime-i Oriental Kalıc Magazin*'i çıkardı (adı Kasım 1956'da *Mecelle-i Encümen-i Arabî vü Fârisî Dânişgâh-ı Pencâb* olarak değiştirilmiştir). Ekim 1942'de emekliliğe ayrılmakla birlikte üniversitedeki bazı görevlerine devam etti. *Encyclopaedia*

of Islam'ın ikinci edisyonunun danışma kurulunda yer aldı. 1950'de bu eserin genişletilmiş tercümesi olarak yayımına karar verilen Urduca *İslâm Ansiklopedisi*'nin (*Urdu Dâ'ire-i Ma'ârif-i İslâmî [UDMI]*) idare meclisi başkanı oldu ve 14 Mart 1963'te vefatına kadar bu görevini sürdürdü.

Muhammed Şefî' hayatı boyunca yazma eser toplamış, mektup biriktirmiş ve bu sayede zengin bir kütüphane oluşturmuştur. Tarih, edebiyat, tasavvuf, hat-tatlık, eski eserler gibi alanlarda yaptığı çalışmaları ve neşirleriyle büyük itibar kazanmıştır. İngiliz hükûmeti eğitime katkılarından dolayı kendisine 1942 yılında "Han Bahadır" unvanını vermiş. 1952'de Pencap Üniversitesi'nden fahri doktora unvanı almıştır. 1953'te İran şahı tarafından birinci dereceden "Nişân-ı İlmî", Pakistan Devleti'nce "Sitâre-i Pâkistân" nişanları ile ödüllendirilmiştir. Pencap Üniversitesi'ndeki arkadaşları ve talebeleri sağlığında onun için bir armağan kitabı hazırlamışlardır (bk. bibl.).

Eserleri. Muhammed Şefî'in telif çalışmaları az olup daha çok ilmî neşirleriyle tanınmıştır. 1. Ali b. Zeyd el-Beyhakî, *Te'timme Şivânü'l-hikme: Târihu hûkemâ'i'l-İslâm* (Lahor 1351/1935). Eserin Nâsirüddin b. Umdetülmülük el-Yezdî tarafından yapılan Farsça tercümesini de (*Târihu hûkemâ' el-müsemâ be-Dürretü'l-aḥbâr ve lem'atü'l-envâr ya'ni Ter-cüme-i Tetimme-i Şivânü'l-hikme*, Lahor 1350) yayımlayan Muhammed Şefî' daha önce kitapla ilgili bir makale yazmıştır ("The Author of Oldest Biographical Notice of Umar Khayyam and the Notice in Question", *IC*, VI [1932], s. 587-600). 2. Fahrüzzaman Abdünnübî b. Halef Kazvî-nî, *Meyḥâne* (Lahor 1926). Muhammed Şefî' bu Farsça şuarâ tezkiresini dipnotlarla zenginleştirmiş ve kitabı geniş bir fihrist eklemiştir. 3. Abdürrezzâk es-Semerkanî, *Maṭla'ı Sa'deyn ve Mec-*

ma'ı Bahreyn. Bu tarih kitabı, önce *Oriental College Magazine* ve *Damime-i Oriental Kalıc Magazin* dergilerinin 1933-1939 ve 1942-1945 yılları arasındaki yirmi bir sayısında tefrika etmiş (*Fehâris-i Oriental Kalıc Magazin*, s. 36, 38), ardından üç cilt halinde yayımlanmıştır (I, Lahor 1941; II-III, Lahor 1949). 4. Reşidüddin Fazlullâh-ı Hemedânî, *Mükâtebât-ı Reşidî* (Lahor 1947).

Muhammed Şefî', on beş yıl çalışarak İbn Abdürabbih'in *el-İk'dü'l-ferid* adlı eserinin baskısı için (Kahire 1321) *Analytical Indices to the Kitab al-Ikd al-Farid of Ahmad Ibn Muhammad Ibn 'Abd Rabbihi* adıyla açıklamalı bir indeks (I-II, Kalküta 1935-1937) ve Oriental College'in eski müdürlerinden Alfred C. Woolner'in (ö. 1936) anısına *A. C. Woolner Commemoration Volume* adlı bir hâtıra kitabı (Lahore 1940) hazırlamıştır. Ayrıca gençlik yıllarında yaptığı Urduca tercümelere İbn Rüşd'ün *Faşlû'l-makâl*'ini ve Gazzâlî'nin *Mişkâtü'l-envâr*'ını Lahor'daki *el-Hüdâ*, Abdurrahman el-Hâzinî'nin *Mizânü'l-hikme*'sini *Maḥzen* (1912) dergilerinde tefrika etmiş, *Kilid-i Dâniş*'i Kasûr'da yayımlamıştır (1899). İngilizce, Arapça ve Süryânîce'den yaptığı bazı çevirileri ise (Tolstoy'un *Hacı Murad*'ı [1913] gibi) müsvedde halinde kalmıştır (bunlar için ve dergilerde çıkan yüzlerce makalesiyle *El*'nin birinci ve ikinci edisyonunda neşredilen maddeleri için bk. *Professor Muhammad Shafi' Presentation Volume*, s. XXXIV-XXXIX). Muhammed Şefî'in *Oriental College Magazine* ve *Damime-i Oriental Kalıc Magazin*'de çok sayıda makalesi bulunmaktadır (*Fehâris-i Oriental Kalıc Magazin*, s. 32-41).

BİBLİYOGRAFYA :

Mian Muhammad Afzal Husain, "Tributes and Biographical Notes", *Professor Muhammad Shafi' Presentation Volume: Armağan-ı İlmî* (ed. S. M. Abdullah) (İngilizce bölümü), Lahore 1955, s. XIII-XVI; Khalifa Shujauddin, "Tributes and Biographical Notes", a.e., s. XVIII-XXII; "A Biographical Note Relating to Prof. Muhammad Shafi'", a.g.e., s. XXIX-XXXI; "Appendix: List of the Works and Articles Published by Prof. M. Shafi", a.e., s. XXXIV-XXXIX; Mohan Singh Dewana, "Tributes and Biographical Notes", a.e., s. XXIII-XXVII; a.mlf., "Şefî Şâhib", *Oriental College Magazine*, XL/3-4, Lahor 1964, s. 216-225; Seyyid Abdullah, "Üstâd-ı Büzürg", *Professor Muhammad Shafi' Presentation Volume: Armağan-ı İlmî* (ed. S. M. Abdullah) (Urduca-Farsça bölümü), Lahore 1955, s. yv-kv; a.mlf., "Muhammed Şefî' Lâhori", *UDMI*, XIX, 437-438; *Fehâris-i Oriental Kalıc Magazin*, Lahor 1970, s. 32-41; M. Hamîdullah, "Muhammad Shafi'", *İTED*, IV/1-2 (1964), s. 81-83.

ABDÜLHAMİT BİRİŞİK

Muhammed Şefî